

Partnerwisseling bij een tweede broedsel van een Grauwe Vliegenvanger *Muscicapa striata*

Rob G. Bijlsma

In drie opeenvolgende jaren broedde een paartje Grauwe Vliegenvanger succesvol op een oud zwaluwnest. In het tweede jaar (1993) werden beide vogels gekleuringd. Hiervan keerde het mannetje in 1994 terug. Samen met een nieuw vrouwtje produceerde hij vijf jongen. Bij het tweede legsel in hetzelfde jaar bleek hij echter weer te zijn gepaard met zijn vrouwtje uit 1993, herkenbaar aan haar kleuring. Uitgebreide informatie wordt verder gegeven over aankomst, legselgrootte, broedsucces en gedrag van het paartje.

Onder het uitstekende dak van mijn huis, gelegen op Landgoed Berkenheuvel tussen Diever en Doldersum (km-hok 214-543), bevindt zich een oud nest van een Boerenzwaluw *Hirundo rustica*. Dit nest was al aanwezig toen ik hier in april 1992 kwam te wonen. Wanneer het nest is gebouwd, is niet zeker. De conditie van het nest was nog heel behoorlijk, dus het zal niet veel ouder dan één of twee jaar zijn geweest. De gemiddelde levensduur van boerenzwaluwnesten was in België maar liefst zeven jaar (Vansteenwegen 1982). Het nest wordt volledig door het dak afgeschermd, zodat het zelfs bij harde wind en regen droog blijft. De dichtstbijzijnde bomen staan op acht meter afstand. Slechts vanuit één richting is het nest zichtbaar, en dan nog alleen vanaf een laag standpunt. De vliegenvangers konden vanaf hun zitposten de omgeving van het nest goed overzien.

Dit zwaluwnest oefent een onweerstaanbare aantrekkingskracht op Grauwe Vliegenvangers *Muscicapa striata* uit. En terecht, want in de jaren 1992, 1993 en 1994 hebben ze telkens jongen op dit nest weten groot te krijgen. Hier worden de verrichtingen van het paar nader uitgewerkt, in het bijzonder voor het broedseizoen van 1994, toen er twee broedsels op hetzelfde nest werden grootgebracht.

1992

De eerste waarneming is exact bekend en viel op 9 mei: een zingend mannetje in het beukenbos vlakbij het zwaluwnest. De aankomstdatum van het vrouwtje is niet bekend. Het paar begon op 20 mei met de eileg. Er werden vijf eieren geproduceerd en de vijf jongen vlogen op 19 juni uit. Tot in ieder geval 20 juli zag ik geregeld maximaal zes Grauwe Vliegenvangers in de bomen nabij het nest. Of deze vogels van het zwaluwnest afkomstig waren, is echter niet zeker.

1993

Het mannetje arriveerde op 13 mei. Op 23 mei was het vrouwtje bezig met het opknappen van het nest. Het eerste ei werd op 1 juni gelegd en het complete legsel bevatte uiteindelijk vijf eieren. Vier jongen vlogen op 1 juli uit, de eerste drie om 14.30u, de laatste om 19.30u. De ouders van dit paar werden op 1 en 4 juli gevangen en van een gele, genummerde kleuring voorzien. Ze bleven nog zeker twee weken in de buurt van het nest, maar wel hoog in de bomen. Het ging hier met zekerheid om de jongen van het zwaluwnest, omdat ze een week voor het uitvliegen van ringen waren voorzien en daaraan goed herkenbaar waren.

1994: eerste broedsel

Het wachten was nu op de terugkomst van de Grauwe Vliegenvangers: zouden ze het zwaluwnest weer bezetten, of niet. De bodem was inmiddels deels uit het nest gevallen, maar de randen waren nog stevig. Op 5 mei werd een mannetje voor het eerst zingend gehoord in het aangrenzende bos; een tweede exemplaar werd alleen gezien. Op 6 mei kreeg ik het mannetje goed genoeg in beeld om te zien dat hij links een gele kleurring droeg: dezelfde als in 1993! Het vrouwtje bleek echter geen ring te dragen. Beide vogels gebruikten dezelfde zitposten als in 1993, met één toevoeging: een door wind en regen horizontaal gebogen tak van een kleine Amerikaanse eik op vijf meter afstand van het nest. In de eerste week na aankomst werd het paartje telkens geterroriseerd door een mannetje Bonte Vliegenvanger *Ficedula hypoleuca*. Deze laatste had een vrouwtje op zeven eieren in een nestkast zitten en was druk bezig het aan te leggen met een tweede vrouwtje. Zijn territoriale gedrag strekte zich uit tot de omgeving van het zwaluwnest, waardoor de Grauwe Vliegenvangers telkens werden verjaagd. Desondanks behielden de Grauwe Vliegenvangers hun zwaluwnest, wist het vrouwtje in vijf dagen tijd een bewoonbare nestkom te construeren. Het mannetje bemoeide zich niet met de reparatie van het nest. Het eerste ei werd op 16 mei gelegd. Op 20 mei was het 5-legsel compleet. De vijf jongen vlogen op 16 juni allemaal tegelijk om 11.25u uit. In de daaropvolgende dagen was het vooral het mannetje dat de jongen begeleidde en voerde.

1994: tweede broedsel

In de laatste week van juni zat het mannetje langdurig en fanatiek te zingen, iets wat hij in beide voorafgaande jaren nooit had gedaan na het uitvliegen van de jongen. De jongen van het eerste broedsel bleven vlakbij het nest, waarbij ze geregeld gebruik maakten van de zitposten van hun ouders. Op 1 juli lag het eerste ei van het tweede broedsel in het nest, gevolgd door het tweede op 2 juli en het derde op 3 juli. Bij de volgende controle, op 6 juli, bleek het voltallige legsel vier eieren te bevatten. Alle eieren kwamen op 15 juli uit, maar bij een volgende controle op 21 juli zaten er nog maar drie jongen in het nest. De jongen van het eerste broedsel bleven in de buurt van het nest rondhangen, vermoedelijk omdat hun vader daar permanent vertoefde in verband met zijn tweede broedsel. Zes dagen na het uitvliegen waren ze al bezig zelf insecten te vangen, maar ze probeerden zich geregeld door het mannetje te laten voeren. Als het mannetje een insect had gevangen, streken ze naast hem op de tak en namen de bedelhouding aan. In 32 van 38 geregistreerde pogingen stopte het mannetje hun zijn pas gevangen prooi toe. Dit ging door tot en met 21 juli, dus tot het moment dat de jongen van het tweede broedsel zeven dagen oud waren geworden. In die periode had het mannetje het zo druk dat hij tot in de diepe avondschemering bleef doorjagen, zittend in een solitaire grove den op tien meter afstand van de bosrand en kijkend in de richting waar de zon was ondergegaan. Tegen de nog lichte avondhemel wist hij nog verrassend vaak insecten te verschalken. Dichtbij langsvliegende watervleermuizen en laatvliegers konden en passant op een agressieve uitval rekenen. Het vrouwtje heb ik nooit jongen van het eerste broedsel na hun uitvliegen zien voederen.

Overigens waren de jongen van het eerste nest niet alleen potverteerders. Ze hielpen diverse malen mee Vlaamse Gaaien *Garrulus glandarius* te verdrijven als dat zo te pas kwam. Dat ging behoorlijk fanatiek. Zodra een Vlaamse Gaai binnen 35 meter van het nest kwam, begon het mannetje een ratelende alarmroep af te geven. Elke beweging van de gaai kwam hem te staan op een snelle stootduik, soms ook op een harde pik op de kop (hoorbaar!). Na wat gekrijs taaide de gaai meestal snel af.

De jongen van het tweede nest werden door beide ouders gevoerd. Bij een controle op 21 juli zaten er nog drie jongen in het nest, zo ook op 24 juli. Op die dag begon het vrouwtje vanaf enkele nieuwe zitposten te jagen, waardoor ik haar beter kon bekijken. Nu pas zag ik dat ze een gele kleuring droeg: hetzelfde vrouwtje als vorig jaar!

De jongen van dit nest vlogen op 30 juli uit, de eerste om 11.10u, de laatste om 12.30u. De drie dagen voor het uitvliegen hadden ze voornamelijk op de rand van het nest gezeten, miisschien vanwege de tropische temperaturen. Na het uitvliegen vertrokken ze direct naar het naastgelegen beukenbosje (10 meter afstand) en daar werden ze met tussenpozen, en op steeds grotere afstand van het nest, waargenomen tot en met 16 augustus (toen al op 240 meter afstand). De eerste vangpogingen van insecten door de jongen werden op de zesde dag na het uitvliegen vastgesteld. In de daaraan voorafgaande dagen hadden ze al wel grote belangstelling voor insecten, wat te merken was aan hun kopgedraai synchroon aan passerende bromvliegen en vlinders.

Discussie

Individuele herkenning van vogels levert bijna altijd verrassingen op. In dit geval kon met zekerheid worden aangetoond dat het tweede broedsel in 1994 alleen voor het mannetje een tweede broedsel was, waarschijnlijk niet voor het vrouwtje. Waarom het 1993-vrouwtje pas bij het tweede broedsel een rol ging spelen, is een raadsel. Was ze te laat op de broedplaats gearriveerd en was het mannetje toen al gepaard met een nieuw vrouwtje? Was het mannetje een bigamist, dat met beide vrouwtjes een eerste broedsel had en vervolgens alleen met zijn oude partner een tweede (of een vervolg-) broedsel was begonnen? Dat bigamie niet is uitgesloten, is gebleken in Duitsland (Kämpfer & Lederer 1990). Helaas valt daar in onderhavig geval niets met zekerheid over te zeggen.

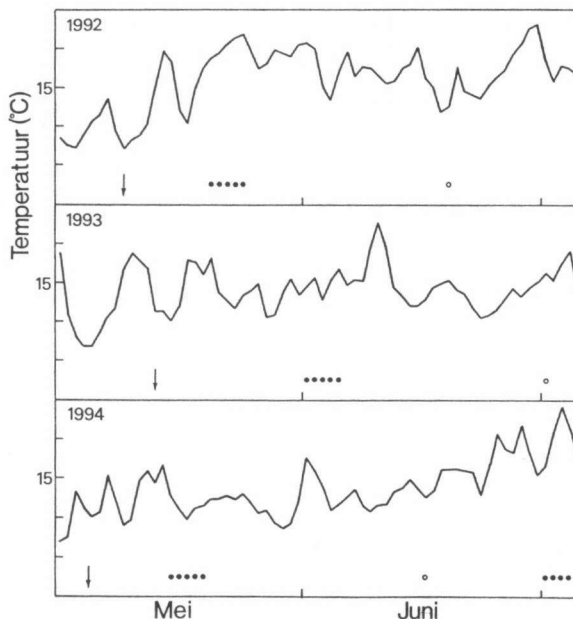
Het begin van de eileg vertoonde in de drie jaren van onderzoek een forse variatie, van 16 mei tot 1 juni (Figuur 1, Tabel 1). In Engeland werd geconstateerd dat de start van de eileg was gerelateerd aan de temperatuur in mei (hoe warmer, hoe vroeger), en niet aan regenval of zonneschijn (O'Connor & Morgan 1982). Uiteraard is mijn steekproef veel te klein om hier iets zinnigs over te zeggen, maar in 1992 en 1994 ging de eileg vooraf door een (korte) periode waarin de temperatuur net boven de 15°C uitkwam (Figuur 1). De vroege start in 1994 viel bovendien samen met een -relatief- vroege aankomst van het mannetje (Tabel 1).

Een grotere steekproef zou uitsluitsel kunnen geven of een vroege aankomst een voorwaarde is voor het beginnen van een tweede legsel. Volgens Epprecht (1985) zijn, behalve een vroege start van het eerste broedsel, ook de weersomstandigheden in juli doorslaggevend bij het al of niet beginnen van een tweede broedsel: alleen indien het weer in juli goed is (en insecten dus makkelijk zijn te verschalken), is een tweede legsel aan de orde.

Tabel 1. Aankomst op de broedplaats en begin van de eileg in relatie tot weersomstandigheden (Eelde) in mei.

Arrival of male and onset of laying in relation to weather variables (Eelde, northern Drenthe) in May.

Jaar Year	1992	1993	1994
Aankomst man <i>Arrival male</i>	9 mei	13 mei	5 mei
Eerste ei <i>First egg laid</i>	20 mei	1 juni	16 mei
Gem. temperatuur (°C) <i>Mean temperature (°C)</i>	14.7	13.3	11.6
Uren regenval <i>Hours of precipitation</i>	37	68	97
Uren zonneschijn <i>Hours of sunshine</i>	310	226	147

Figuur 1. Aankomst van het mannetje (pijl), eileg (zwarte stippen) en uitvliegdatum (open stip) van een paartje Grauwe Vliegenvanger en de gemiddelde dagtemperatuur in 1992-94.

Date of arrival of the male Spotted Flycatcher (arrow), egg laying (black dots) and fledging (open dot) in 1992-94, and mean daily temperature.

Voor een laat arriverende zomergast als de Grauwe Vliegenvanger is het eigenlijk een wonder dat er twee broedsels per jaar kunnen worden geproduceerd. In de Achterhoek was 10 mei de mediane datum van aankomst in de periode 1973-83 (Vogelwerkgroep Zuidoost-Achterhoek 1985), met geregeld meldingen van tweede broedsels (Jan Grotenhuis). In Zwitserland werden op een vaste broedplaats in negen van de 21 jaren tweede broedsels vastgesteld (Epprecht 1985). In andere delen van Europa begint hooguit 15-20% van de paren een tweede broedsel (Glutz von Blotzheim & Bauer 1993, Holz 1993). Gezien de enorme jachtinspanningen van het ouderpaar (gemiddeld 13-19 seconden tussen opeenvolgende vangsten; Davies 1977) moeten twee broedsels een behoorlijke aanslag betekenen op de conditie van beide ouders. Het wachten is daarom op het voorjaar van 1995: zal het broedpaar terugkeren op hun zwaluwnest, zullen ze zijn vervangen door andere vogels of zal het een jaar zonder Grauwe Vliegenvangers worden? Met dat laatste moet terdege rekening worden gehouden. In Engeland is de Grauwe Vliegenvanger vanaf de start van hun monitoring-project in 1961-62 jaarlijks achteruitgegaan, de laatste jaren zelfs in versneld tempo (Marchant & Balmer 1994). Eenzelfde trend is in Duitsland vastgesteld (Loske & Lederer 1987) en wordt in Oostenrijk -volgens op bossterfte naar aanleiding van luchtverontreiniging- in de nabije toekomst verwacht (Sachslehner 1992).

Summary: Second laying accompanied by change of mate in Spotted Flycatcher *Muscicapa striata*

An old Barn Swallow nest was used for nesting by Spotted Flycatchers since at least 1992. In 1992-94, respectively 1, 1 and 2 nesting attempts were registered on this nest, all of them successful. Egg laying started on 20 May 1992 (5 eggs), 1 June 1993 (5 eggs), 16 May 1994 (1st brood, 5 eggs) and 1 July 1994 (2nd brood, 4 eggs, start 15 days after fledging of first brood). Both parents were colour-ringed in 1993. The colour-ringed male returned in 1994, and made use of exactly the same hunting posts as the year before. The female of the first nest in 199 did not carry a ring, and was therefore new. However, the colour-ringed 1993-female (paired with the 1993-male, father of the first brood in 1994) was responsible for the second laying in the same nest. Consequently, the second laying was, strictly speaking, only a 2nd laying for the male, not for the female (unless the male had been a bigamist). Onset of laying was earliest in 1994, a year in which May was relatively cold and rainy (Table 1). Arrival date may have some influence on onset of laying and occurrence of second layings, as may temperature (Fig. 1). Sample size is very small, however.

Literatuur

- Davies N.B. 1977. Prey selection and the search strategy of the Spotted Flycatcher: a field study on optimal foraging. *Anim. Behav.* 25: 1016-1033.
- Epprecht W. 1985. 21 Jahre Grauschnäpperbruten (*Muscicapa striata*) am gleichen Nestort. *Orn. Beob.* 82: 169-184.
- Glutz von Blotzheim U.N. & Bauer K.M. 1993. Handbuch der Vögel Mitteleuropas, Bd. 13/I. Aula-Verlag, Wiesbaden.
- Holz R. 1993. Zur Brutperiode und zum Neststand des Grauschnäppers, *Muscicapa striata*, in Sachsen-Anhalt. *Orn. Jber. Mus. Heineanum* 11: 75-90.
- Kämpfer A. & Lederer W. 1990. Nachweis von Bigynie beim Grauschnäpper *Muscicapa striata*. *Vogelwelt* 111: 189-196.
- Loske K.-H. & Lederer W. 1987. Bestandsentwicklung und Fluktuationsrate von Weistreckenziehern in Westfalen: Uferschwalbe (*Riparia riparia*), Rauchschnäpper (*Hirundo rustica*), Baumpieper (*Anthus trivialis*) und Grauschnäpper (*Muscicapa striata*). *Charadrius* 23: 101-127.
- Marchant J. & Balmer D. 1994. Common Birds Census: 1992-93 index report. *BTO News* 193: 11-14.
- O'Connor R.J. & Morgan R.A. 1982. Some effects of weather conditions on the breeding of the Spotted Flycatcher *Muscicapa striata* in Britain. *Bird Study* 29: 41-48.
- Sachslehner L.M. 1992. Zur Siedlungsdichte der Fliegenschnäpper (*Muscicapinae s. str.*) auf stadtnahen Wienervaldflächen Wiens mit Aspekten des Waldsterbens und der Durchforstung. *Egretta* 35: 121-153.
- Vansteenwegen C. 1982. Longevité et structure des nids d'hirondelles de cheminée (*Hirundo rustica*). *Aves* 19: 247-251.
- Vogelwerkgroep Zuidoost-Achterhoek. 1985. Broedvogels van Winterswijk. KNNV, Hoogwoud.

Adres: Doldersummerweg 1, 7983 LD Wapsee.